

NUMMER 52
JAARGANG 11 - MAART 2022

DE DRUKTEMAKER

Tweemaandelijks infoblad van het Nederlands Drukkerij Museum/Leeuwerik 8 - 4872 PH Etten-Leur - info@nederlandsdrukkerijmuseum.eu

VRIJWILLIGERS WEER AAN DE SLAG KLUSSEN OP NL-DOETDAG

De vrijwilligersploeg, die de klussen kwam klaren in het Nederlands Drukkerij Museum.

Foto boven: De schilders aan het werk.

Foto hieronder: De stratenmakers druk bezig.

NLDOET

Op vrijdag 11 maart 2022 was het weer zover. Klussen op de NLdoetdag, die jaarlijks georganiseerd wordt door het Oranjefonds.

Het betrof dit jaar het opnieuw bestraten van een gedeelte van de toegangspad naar onze ingang en de garage moest ook gevefd worden.

Een trouw gezelschap vrijwilligers stak de handen uit de mouwen en klaarden zonder morren de klussen.

Vanaf nu kan iedereen probleemloos weer naar onze ingang en de garage is veel te mooi om er een auto in te zetten. Daarom gebrui-

ken we die als klushok.

Vrijwilligers, bedankt. Ook dank aan het Oranjefonds, wat deze dag organiseert en garant stond voor een financiële bijdrage.

Het Oranje Fonds organiseert elk jaar de grootste vrijwilligersactie

van Nederland, om iedereen op een laagdrempelige manier te laten ervaren hoe leuk het is om je voor een ander in te zetten.

SOCIALE VERBINDING:

Het Oranje Fonds is het grootste nationale fonds op sociaal gebied.

Het is er voor iedereen, die wil bijdragen aan de sociale verbinding in Nederland. Koningin Willem-Alexander en Koningin Máxima zijn het beschermbaar.

De foto's geven een mooie impressie van deze dag. Volgend jaar weer!

BOEKDRUKKERS DOOR DE EEUWEN HEEN

INCUNABEL:

Een incunabel of wiegendruk is een boek of geschrift dat gezet is met losse letters en gedrukt vóór 1 januari 1501 in Europa.

Het woord 'incunabel' is rond 1640 bedacht door de Westfaalse geleerde Bernhard von Mallinckrodt en stamt van het Latijnse 'incunabula' dat windsels (om een baby mee in te bakeren) of luier betekent. Wiegendruk is de letterlijke vertaling daarvan: uit de babytijd van de boekdrukkunst.

PERIODE:

Het eerste gedrukte boek deed zijn intrede rond 1454, en de periode van de incunabelen heeft dus zo'n kleine halve eeuw geduurd. De incunabeldrukker werkte als ambachtsman meestal om winst te maken. Hij drukte gewoonlijk teksten die goed in de markt lagen, bijvoorbeeld godsdienstig materiaal als bijbels, missalen, theologische commentaren, brevier en schoolboeken, maar ook 'stichtelijke' teksten, ridderromans, juridische studies en teksten van klassieke schrijvers. In het drukproces werd aanvan-

kelijk gepoogd zo veel mogelijk de handgeschreven teksten te imiteren.

Het jaartal 1501 als grens is arbitrair. Het geeft niet direct een omslagpunt in de boekdrukkunst aan, maar is alleen het eerste jaar van de 16e eeuw. Wel maakt de 'incunabelstijl' in de eerste twintig jaar van de zestiende eeuw duidelijk plaats voor de moderne renaissancistische typografie, die begon met de Venetiaanse drukker Aldus Manutius (actief van 1495-1515). Het jaartal 1500 wordt sinds de 17e eeuw algemeen gebruikt als symbolisch

De Gutenberg Bijbel is te zien in het Plantijn Moretus Museum te Antwerpen.

eindpunt van de periode waarin het gedrukte boek het manuscript imiteerde. Boeken gedrukt tussen 31 december 1500 en 1540 noemt men postincunabelen.

Beide perioden hebben een aantal kenmerken gemeen, die hen in wezen tot één periode maken:

- de deelvaardigheden, van zetter tot boekhandelaar, waren nog niet gespecialiseerd: één man kon alle handelingen verrichten - het vak was in opbouw, en er bestonden vele kleine bedrijfjes - er waren nog geen standaard-lettertypen ontwikkeld.

In de periode tot 1540 waren bovendien Duitsland en Italië belangrijke centra van drukkunst. De rol van belangrijke drukcentra werd na de (post)incunabelperiode overgenomen door Frankrijk, de Nederlanden en Engeland.

Toen trad er ook specialisatie op, de bedrijven concentreerden zich en werden grootschaliger, en allengs kregen bepaalde lettertypen internationaal de overhand.

BETEKENISVERSCHUIVING:

Het woord incunabel als term voor drukwerk werd voor het eerst gebruikt in een boek van de Münsterse geestelijke Bernard von Mallinckrodt, De ortu et progressu artis typographicae ("Over de opkomst en ontwikkeling van de kunst der typografie"), gepubliceerd in Keulen in 1639, waarin de zinsnede prima typographicae incunabula ("de vroegste kindertijd van het drukken") voorkomt. Daarin verwijst het woord 'incunabula' naar een periode, niet naar een boek: de periode waarin de typografie nog "een baby was". In 1653 werd die periode vastgelegd zoals wij haar nog gebruiken: Philippe Labbé gebruikte 'incunabula' in zijn Nova bibliotheca librorum manuscriptorum voor het tijdperk tot en met 1500.

Pas in de 18e eeuw raakte het woord van toepassing op boeken uit de vroegste periode.

Daardoor kon ook de Latijnse nieuwvorming 'incunabulum' ontstaan, dat tegenwoordig niet meer gebruikt wordt.

ENKELE DRUKKERS:

Beroemde incunabelen zijn bijvoorbeeld het eerste echte gedrukte boek, de Gutenberg-bijbel uit circa 1453 en de Kroniek van Neurenberg van Hartmann Schedel (Neurenberg) in 1493 gedrukt door Anton Koberger. In 1477 werd in Gouda door drukker Gheraert Leeu het eerste Nederlandse niet-religieuze boek gedrukt, Die hystorie vanden grooten Coninck Alexander. Een unieke versie van deze incunabel met houtsneden, gedrukt in Delft in 1491, werd in 2009 verworven door de Nederlandse Koninklijke Bibliotheek.

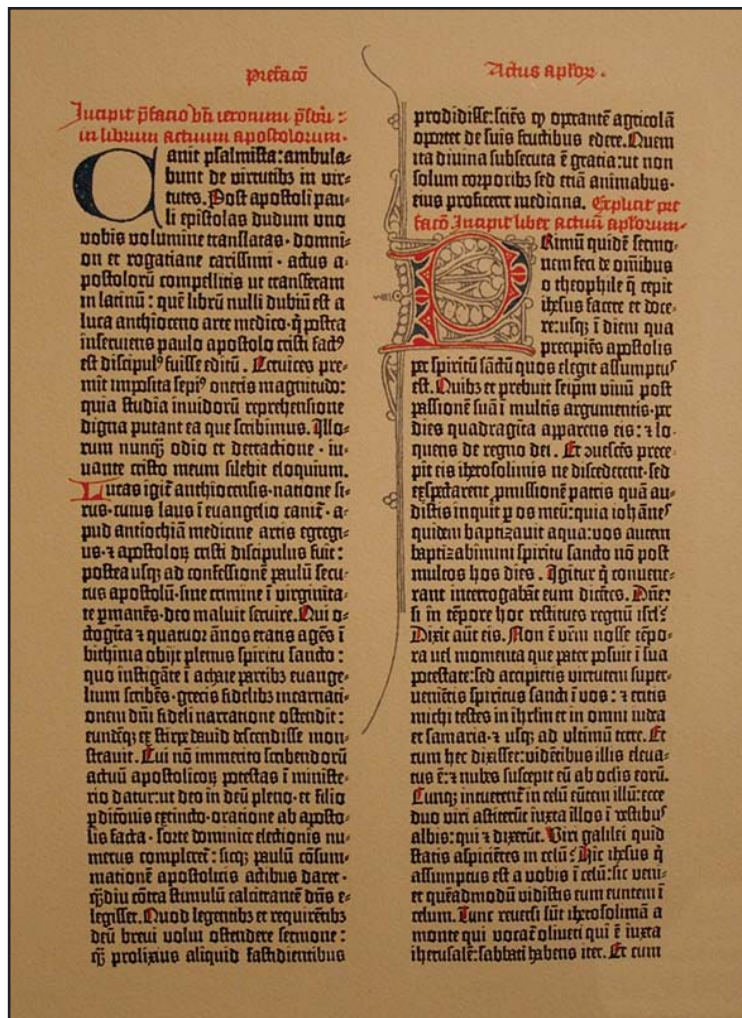
Andere bekende drukkers van incunabelen waren Albrecht Pfister in Bamberg, Günther Zainer in Augsburg, Johann Mentelin in Straatsburg, Nicolas Jenson en Aldus Manutius in Venetië, William Caxton in Brugge en Londen, Jan Brito en Colard Mansion in Brugge, Dirk Martens in Aalst.

ENKELE CIJFERS:

In het midden van de vijftiende eeuw kwam de oplage van een publicatie gewoonlijk niet boven de 100-300 exemplaren. Aan het einde van de incunabeltijd kon de oplage oplopen tot een duizendtal. Het aantal verschillende incunabelen bedraagt ongeveer 29.000.

Er zijn volgens schattingen in totaal rond de 500.000 exemplaren van bewaard gebleven.

Bron: Wikipedia

Een pagina uit de Gutenberg Bijbel. Plantijn Moretus Museum te Antwerpen.

NIEUWE WORKSHOPS IN HET VOORJAAR BIJ DE GRAFISCHE WERKPLAATS ETTEN-LEUR!

De Grafische Werkplaats Etten-Leur organiseert dit voorjaar 2 workshops: "Werkman" op zaterdag 23 april en "Zetten-Drukken-Binden" op zaterdag 21 mei, beide van 10:00 uur tot 16:00 uur.

De Groningse drukker/kunstenaar H.N. Werkman maakte in zijn werk gebruik van verschillende druktechnieken.

Hij combineerde drukken met sjabloneren, stem-pelen en "met een roller op papier werken" en maakte daarmee unieke kunstwerken (die hij "druksels" noemde), die over de hele wereld bekendheid genieten. Tijdens deze workshop ga je aan het werk volgens deze Werkman-techniek.

Tijdens deze workshop gaan de deelnemers letter-zetten, boekdrukken en boekbinden. Elke deelnemer zet met losse letters een voorblad van een boekje. Na het zetten gaat hij/zij het ontwerp drukken op een 100 jaar oude trapdeget.

Vervolgens wordt er in de binderij een geniet boekje van gemaakt. Je doorloopt dus alle facetten van het maken van een boekje: zetten, drukken, binden. Het letterzetten gebeurt d.m.v. loden letters. Het drukken gebeurt in boekdruk (ook wel "hoogdruk" genoemd) op verschillende drukpersen.

De workshops kosten elk € 50, inclusief koffie/thee met iets lekkers. Voor de lunch zorg je zelf. Aanvang: 10:00 uur. Einde: 16:00 uur. Minimum aantal deelnemers is 5. Informatie of jezelf aanmelden: info@grafischewerkplaatsetten-leur.eu. De Grafische Werkplaats is te vinden aan de Leeuwerik 8 in Etten-Leur.

DE HEUL AMARANT: BEDANKT!

Het Nederlands Drukkerij Museum koestert iedere sponsor en donateur. Dat zijn toch degenen, die het museum de moeilijke laatste 2 Corona-jaren door geholpen hebben. Af en toe komt er weleens een donatie voorbij waarvan je mag denken: mooooi.

Zo ook een paar weken geleden door een spontane donatie van de vrijwillige chauffeurs van woongemeenschap de Heul Amarant uit Etten-Leur. Sinds 8 jaar was dit huiskamerproject in het heuse bezit van een eigen personenbus, waarmee de bewoners dagelijks naar hun dagbesteding gebracht en gehaald werden. De bus werd bestuurd door een vaste groep vrij-

willigers. Omdat de bezetting in deze woongemeenschap door diverse redenen terugliep (en daarmee ook de mensen, die dagelijks vervoerd werden) besloot Amarant om te stoppen met de bus en het vervoer over te laten aan taxi-busjes.

De chauffeurs besloten om de opgespaarde vrijwilligersvergoeding te schenken aan 3 goede doelen, waarvan Het Nederlands Drukkerij Museum er één van was.

Super. Chauffeurs van de Heul Amarant: BEDANKT!

Beste lezer,

Het is weer volop voorjaar geworden. We hebben de natte winter van '21-'22 achter ons kunnen laten.

Ook is de zomertijd inmiddels weer ingegaan. We kijken uit naar mooie en lange, warme zomeravonden en we kunnen weer vakantieplannen maken. Gaan we naar het buitenland met het vliegtuig of gaan we met de auto, of blijven we in eigen land?

Allemaal opties om de komende tijd over na te denken. We kijken niet meer achterom, dat is geweest. Terugkijken heb ik even gedaan door een Sociaal Jaarverslag 2021 over ons museum te maken, Mocht je geïnteresseerd zijn, dit Jaarverslag kun je zeer binnenkort lezen op onze ANBI-pagina van de website.

In het Jaarverslag heb ik een opsomming gegeven van alle activiteiten die we organiseerden in 2021. Dat waren er, vanwege de lockdowns, natuurlijk niet zo veel. Daarom kunnen we als vrijwilligers blij zijn dat er weer volop groepen geboekt hebben om het museum in 2022 te komen bezoeken. We zijn er klaar voor. Ook zijn er volop voorbereidingen om workshops te organiseren. Daarvoor hebben zich al diverse mensen aangemeld. We moeten natuurlijk een beetje vooruit organiseren, want binnenkort lopen de schoolprojecten af van dit schooljaar. We gaan dan zorgen dat ze het volgende leerjaar weer terugkomen.

Daarvoor passen we regelmatig onze projecten een beetje aan. Dat vinden onze rondleiders zelf ook leuk om het elke keer een beetje anders te doen.

Was getekend,
Frans de Nijis

SPONSOREN / DONATEURS 2022

Amstel Graphics B.V. Amstelveen
AsStie's Photography, Etten-Leur
BAKXXX Graphic Design, Bergen op Zoom
Bal Media Print Management B.V., Schiedam
ControlMedia, Etten-Leur
De Snelle Drukkers B.V., Vlaardingen
Drukkerij Juten, Bergen op Zoom
Drukkerij Roggeband & Accuraat, Breda
Drukkerij Snep, Eindhoven
Drukkerij Vorsselmans, Zundert
Geskus Grafimedia, Fijnaart
Grafische Handelsonderneming Mekes B.V., Roosendaal
Koninklijke Drukkerij Em de Jong B.V., Baarle-Nassau
Letterwerkplaats Joost, Haarlem
Magneet Communicatiecentrum, Schiedam
Mastboom-Brosens Stichting, Ulvenhout
Oranjefonds, NL-Doetdag
Luijten Adviesgroep, Etten-Leur
PvW Offsetservice, Oss
Rabobank
Trainingsbureau voor Zorginstellingen De Keerzijde, Terheijden
F1 = Help, Roosendaal

Mevr. M.F.Th. Meijn, Amsterdam
Dhr. A.A.J. Buisman, Amsterdam
Dhr. J.H. Vis, Barendrecht
Dhr. J. van Ginneken, Etten-Leur
Dhr. J. Mugge, Etten-Leur
Dhr. M.J.H. Bakker, Oosterhout
Dhr. P. Goossens, Antwerpen
Dhr. J.H.M. Brader, Ulvenhout
Dhr. en Mevr. van Bedaf, Klundert
Dhr. H. v.d. Spijker, Geertruidenberg
Mevr. L. in 't Groen-Evers, Breda
Mevr. A. Makken, Maasland
Mevr. B.M. Doppen-van Raamsdonk, Etten-Leur
Dhr. W. Laanstra, Etten-Leur
Dhr. S. Adriaanse, Eindhoven
Dhr. H. Heinen, Roosendaal
Dhr. en Mevr. Suijkerbuijk, Rijsbergen
Mevr. E. Buurstede-Jochems, Etten-Leur
Dhr. A. de Rijck, Etten-Leur
Mevr. J. van Engelen-Renders, Waalwijk
Dhr. L. van Beek, Breda
Dhr. J.J.W. Schuijt, Etten-Leur
Dhr. L. Nederlof, Klundert
Mevr. N. Froeling-Andries, Oosterhout
Dhr. D. Buurstede, Breda

WORKSHOPS

INTRODUCTIE-WORKSHOP "LETTERZETTEN/DRUKKEN"

Gedurende 3 opeenvolgende dagdelen wordt aan de deelnemers de beginselen bijgebracht van het zet- en drukprocedé. Elke deelnemer zet en drukt briefpapier, visitekaartje, label of een poster(tje). Het uitgangspunt is een simpel ontwerp of idee, omdat "het bijbrengen van de basis" en "het gevoel krijgen" centraal staat.

Het letterzetten gebeurt met houten en loden letters. Het drukken gebeurt in boekdruk (ook wel hoogdruk genoemd) op verschillende drukpersen. Dit is mede afhankelijk van het formaat van het ontwerp.

Iedere dagdeel heeft dus een onderwerp, te weten het drukken van: een labeltje, poster(tje) en huisstijl (visitekaartje, brief, of zoiets).

In 3 dagdelen maak je dus 3 verschillende soorten drukwerk.

WORKSHOP "LETTERPRESS"

Gedurende één of meerdere ochtenden werken de cursisten zelfstandig onder professionele begeleiding aan een opdracht, door de deelnemer zelf aan gedragen. Er wordt gewerkt in de Grafische Werkplaats. De deelnemer zet en drukt dus met als uitgangspunt een eigen ontwerp of idee.

Het letterzetten gebeurt met houten en loden letters.

Het drukken gebeurt in hoogdruk op diverse drukpersen.

WORKSHOP "WERKMAN"

Er kan gewerkt worden volgens de "Werkman-methode".

De Groninger drukker/kunstenaar H.N. Werkman maakte in zijn werk gebruik van verschillende druktechnieken. Hij combineerde sjabloneren, stempelen en "met een roller op papier werken" en maakte daarmee unieke kunstwerken (druksels geheten), die over de hele wereld bekendheid genieten.

Vaak gebruikte hij hierbij stukjes karton of ander materiaal, die hij zelf de gewenste vorm gaf door te scheuren, knippen of snijden".

Interesse om een workshop te volgen?

Bel: 06-40494417 of mail

info@grafischewerkplaatsetten-leur.eu

**WILT U OOK ONS MUSEUM
STEUNEN? WORD VRIEND(IN),
DONATEUR OF SPONSOR!**

**U kunt zich opgeven via:
info@nederlandsdrukkerijmuseum.eu**

**Nederlands
Drukkerij
Museum**

COLOFON:

eindredactie: Cees Jochems
vormgeving en opmaak: Frans de Nijs
abonneren:
nieuwsbrief@nederlandsdrukkerijmuseum.eu